

KNJIGA O *NOVOJ FILOZOFIJI* F. PETRIĆA

Danas, kad se u nas s pojačanim interesom istražuju život i djelo naših istaknutih srednjovjekovnika, neće biti na odmet prikazati knjigu što je o jednome od njih napisana prije gotovo četiri desetljeća u SAD. Riječ je o djelu *An Introduction to FRANCESCO PATRIZI'S Nova de universis philosophia*, od Benjamina Brickmana, objavljena u New Yorku 1945. Pisac, rođen u Poljskoj 1907, školovao se u New Yorku, gdje je i studirao, a spomenuto mu je djelo bio rad podnesen za stjecanje doktorske titule na filozofskom fakultetu Sveučilišta Columbia.

Brickmanova knjiga podijeljena je u šest dijelova s popratnom bibliografijom i popisom svih Petrićevih djela na latinskom i talijanskom jeziku. Radi što preglednijeg prikaza razmotrit ćemo sam autorov raspored gradiva, način obradbe te ključna mjesta i zaključke. Tražeći obuhvatnu, okvirnu pozadinu na kojoj se ostvaruje Petrićeva filozofija Brickman je povezuje s poraslim interesom za prirodne znanosti u 16. st. Tvrdi kako su ondašnji nagli porast trgovine, otkrića novih zemalja, sve veće vrednovanje materijalnog svijeta pogodovali obnovi studija prirode i čovjeka, naravi svemira i čovjekova položaja u njemu. Sa svime tim je u stanovitoj vezi i sve žešći sukob aristotelizma i platonizma, filozofijskog sustava starog svijeta i filozofskih nazora novog doba. Cjelokupno Petrićevo djelo kreće se u okviru renesansnog platonizma. Sam njegov platonizam svojevrsna je mješavina mističko-neoplatonističke tradicije, antičkih auktoriteta i kršćanskog nauka, uz jezik matematike i zvjezdoznanstva. I upravo taj matematički aspekt postepeno se sve korjenitije suprotstavljao Aristotelovoj metafizici. Samome Petriću, koji polazi od platonističkih i pitagorejskih zasada, matematička znanost prethodi fizikalnoj znanosti. Međutim, to je još doba kad se miješa drevni mistički nauk i novovjeka znanstvena metoda. Petrić se, istina, poziva na matematiku i matematike, ali su njegovi auktoriteti i Zoroaster i Hermes Trismegistus, te Orfej, Plotin i brojni kršćanski oci. Sve to Petrić nastoji stopiti u jedinstven filozofijski sustav.

Ali, Petrićevo doba nije samo doba probuđenog interesa za znanost i materijalni svijet nego je to i stoljeće reformacije i inkvizicijske kontrole nad intelektualnim djelovanjem. I sam je Petrić 1595. dospio na Index, pa je neke svoje stavove i povukao. To jest doba Kopernika i Keplera, ali i Galileja i G. Bruna.

Nakon prvog poglavlja (s općim uvodnim napomenama o povijesti i duhovnom ozračju 16. stoljeća), Brickman u drugome poglavlju izlaže Petrićev život, koji dijeli na tri dijela: od rođenja do 1560. (razdoblje djetinjstva, učenja i traženja poziva), od 1560. do 1578. (godine putovanja) i od 1578. do 1597. (predavanje na sveučilištima te pisanje u Ferrari i Rimu). Navodi se i da je »a native of Dalmatia«, gdje se neko vrijeme školovao, da bi zatim kao dječak pratio strica na bojnim pohodima i sl. Govori i o njegovu školovanju u Ingolstadtu,

Padovi i Veneciji. Petrić je trebao studirati trgovinu, ali se sâm odlučio za medicinu, koju ubrzo napušta radi filozofije. Već tada pokazuje živ interes za platonizam. Prvo je čitao djelo *Theologia platonica* od Marsilia Ficina, te tako upio temeljne platonističke zasade, kojima će ostati vjeran cijeloga života. Na Cipru neko vrijeme vodi zemljišne poslove za nekog Contarini-Zaffa, a zatim mu je pokrovitelj Filippo Mocenigo, nadbiskup Cipra, kojemu je bio i tajnik i zemljišni guverner. Odlazi zatim u Španjolsku, gdje je navodno neko vrijeme bio i potkralj Katalonije, te ambasador Venecije u Madridu. Bavio se i trgovinom rukopisa starih pisaca i pamuka, u čemu je doživio neuspjeh. Napokon je profesor platonističke filozofije u Ferrari, pa na Rimskom sveučilištu. Pored svega toga Petrić se bavio i radovima na skretanju toka rijeka i vojnom strategijom. Zapravo, djelovao je na desetak različitih područja: pjesništvo, filozofija povijesti, retorika, književna kritika, vojna povijest i znanost, prijevodi (s grčkoga na latinski), matematika, rasprave o antičkome svijetu, metafizika i prirodna znanost, moralna filozofija.

Petrić je ratoboran protivnik aristotelizma i strastven zagovornik platonizma. U stvari, on o svemu piše pretežno kritički. O njegovu kritičarskom značaju Brickman kaže: »Duh njegove kritike, pa čak i pozitivnih tvrdnji, čini se da pokazuje svadljivu i neumjerenu osobu, gotovo do same umišljenosti«, što je možda bilo uvjetovano i novčanim nedaćama i bolešću. Uz to, »uživao je u razmetanju svojom erudicijom i originalnošću«. Svojim glavnim djelom, *Nova opća filozofija* (koje je, istina, dospjelo na Index, ali se piscu nije ništa dogodilo, jer ga je štitio prijatelj iz godina školovanja — papa Klement VIII) Petrić izričito zahtijeva ili da platonizam istisne aristotelizam u školama, ili da se predaju podjednako.

On je, uopće, uvjeren da i kršćanstvo i filozofiju treba osloboditi od aristotelizma, te ih povesti s platonizmom. Zagovarajući platonizam kao racionalniju i kršćanstvu bližu filozofiju on teži organskoj sintezi platonističke metafizike, kršćanskih zasada i prirodne znanosti. Po svemu tome on pripada skupini takozvanih »filozofa prirode«, kao i Telesio, Bruno i Campanella. Njemu je svemir — neizmjeran, ima dušu i povezan je s Bogom. Svemir je zapravo hijerarhija bića: od netjelesnina do tjelesnina, u kojoj je više uvijek uzrok nižem. A cijeli je taj nauk natopljen i izvornim platonizmom i izvedenim neoplatonizmom. On se posebno bavi problemom emanacije, samim poretkom bića u svemiru, te usklađivanjem izvorno kršćanskog i drvnog istočnjačkog nauka o prirodi i čovjeku. Boreći se protiv aristotelizma on prije svega napada samog Aristotela, a posebnije njegove stavove o gibanju, vremenu, svjetlu, prostoru i pratvarima. Petrić je tako žestoko i gotovo bjesomučno napadao velikog mislioca, da mu se prigovorilo kako su mu razlozi odveć osobni. Odgovorio je kako ga ne napada na osobnoj podlozi, nego u potrazi za istinom. On je — kaže — protiv Aristotela, jer taj uspostavlja poliarhiju, pa tako Bogu oduzima svemoć; plato-

nizam je, uz to, bliži kršćanstvu od aristotelizma; Aristotel je bio umiješan u ubojstvo Aleksandra Velikog; izbacio je iz škole svojeg učitelja Platona, a kasnije razorio i sam njegov nauk; palio je knjige svojih prethodnika, kako bi ispao najoriginalnijim filozofom. To su točke koje navodi protiv samoga Aristotela, ali mnogo bolje ne prolaze ni aristotelovci. Njih naziva neznačicama, tvrdoglavcima, polovičnjacima i slijepim poslušnicima.

U trećem poglavlju svoje knjige Brickman obrađuje samu strukturu *Nove filozofije* uspoređujući prvo izdanje (Ferrara 1591) i drugo (Venecija 1593), te govori o razlikama i sličnostima između njih. Četvrto poglavlje posvećuje samom predmetu Petrićeve *Nove opće filozofije*. U glavnini djelo predstavlja zaokružen metafizički sustav, razdijeljen na četiri operativna dijela: *panaugia*, *panarchia*, *panpsychia*, *pancosmia*. *Panaugia*, kao *prasmjetlo* i *svesvjetlo*, bavi se počelom svih svjetlosti. To jest: u njoj se obrađuje i fizikalno i metafizičko svjetlo. Vid je prvo osjetilo, a znanje i spoznaja dolaze od osjetila. Od tako spoznatog svjetla dižemo se do oca svih svjetala, od kojega sve potječe i kojemu se sve vraća. Sama tijela, od kojih je načinjen svemir, dijele se na svjetla, tamna i prozirna. Petrić tu Boga poistovjećuje s vječnim svjetlom, oslanjajući se na Filona, neoplatoniste, Zoroastera, Hermesa Trismegistusa, te Parmenida i Sveto pismo.

Drugi dio je *panarchia*, koja je *svepočelo* i *prapočelo*, i bavi se izvorom svih počela. To jest: ona ispituju počela ili početke svih stvari. Petriću prvi uzrok nije Aristotelov nepokrenuti pokretač, nego čisto Jedno. Jedno (*unum*) predstavlja izvor svega, a Prvo (*primum*) poredak svega. U osnovi svega nalazi se neizrecivo počelo svega — Jednosve (*unomnia*). Zamisao o Bogu koji je *Jedno* potječe od Plotina. *Jednosve* je opet originalna Petrićeva ideja. Sva bića opstojе u hijerarhiji od devet stupnjeva, od nerazorivih i netjelesnih — preko duše kao posrednika — do razorivih i tjelesnih: *unitas, essentia, vita, intellectus* — preko duše (*anima*) — do *natura, qualitas, forma, corpus*. A sva ta bića proizlaze iz *vječitog izvora*. Potkrepe za te tvrdnje Petrić nalazi i u Zoroastera i u Bibliji. Sam taj poredak i raspored bića veoma je sličan onome u Plotina, Prokla i Ficina. Temeljni pojam *očinska dubina* (koji poistovjećuje sa Svetim Trojstvom) Petrić posuđuje od Zoroastera. Suprotstavljajući se i tu Aristotelu Petrić razlikuje konačno vrijeme (*tempus*) od same vjekovječnosti (*sempiternitas*). U tome dijelu svoje filozofije on slijedi tradiciju po kojoj zemlja miruje, dok u četvrtom dijelu svoje knjige, u *pankozmi*, prihvaća vrtnju zemlje (rotaciju), ali ne i njezin obilazak oko sunca (revoluciju).

Treći dio *Nove opće filozofije* — *panpsychia* (koja je *sveduša* i *praduša* — istražuje izvor svih duša. Naime, Petrić se tu bavi dušom (*anima*), koja posreduje između netjelesnina i tjelesnina, između viših bića (*supera*) i onih nižih (*infera*), što je stav koji je zajednički s Ficinom i Pomponazijem. Petrić, dalje, arbitrarno razlikuje ljudsku dušu (*anima*) od duše ostalih živih bića (*animus*). Tu se, zapravo, i bavi

ovim drugim: dušama svijeta, nebesâ, sferâ, zviježđa, pratvári i zvi-
jeri. U prirodi dušu (*animus*) ima ono biće koje upravlja tijelom i
nadzire njegovo ponašanje. Pri svemu tome, kao posrednike između
netjelesnina i tjelesnina Petrić uvodi dvije dodatne kategorije — ne-
tjelesne tjelesnine (*corporea incorporea*) i tjelesne netjelesnine (*incor-
porea corporea*). A sama duša ima svojstva i jednoga i drugoga. I
Petriću cijeli svemir ima dušu (*animatus*), on, međutim, nijeće postoj-
janje nerazboritih ili nerazumnih duša.

U četvrtome dijelu — *pancosmia* (koja je i *svesvijet* i *prsvijet*)
pisac istražuje pratvari ili tvarna počela svemira. Tu zahvaća i u
geometriju i u zvjezdoznanstvo i u prirodne znanosti. Petriću se
tvarni svijet temelji na četiri počela ili pratvari (*principia, elementa*):
prostor, svjetlost, toplina, fluid (*spacium, lumen, calor, fluor*). Tro-
protežni prostor njemu je matematičko tijelo. Prostor, mjesto, punoća
i praznina (*spacium, locus, plenum i vacuum*) njemu su jedno te isto.
Naime, ispunjen *spacium* je *plenum*, kao smjestište je *locus*, a kad je
prazan — onda je *vacuum*. Sam sveopći prostor Petriću je i ograničen
i neograničen, jedno što se tiče svijeta, drugo izvan njega.

Četvrto počelo, fluid (*fluor* ili *humor*) — kako to Brickman kaže
— naprosto je »tijelo svih stvari, bilo onih što su stvarno tekuće (kao
tekućinasta tijela), bilo onih što su očvrsla i skrutnuta tekućina (kao
što su kovine) i posjeduju svojstva stezanja i rastezanja«. Upravo taj
fluid osigurava tvarnu neprekidnost svih stvari, od onih najgrubljih
zemaljskih do najčistijeg neba. Prema Petriću zemlja jest u središtu
svemira, ali kao nešto najgrublje, sam talog ili izmet svemira — »re-
rum omnium feces«.

U petom poglavlju knjige, koje je konačna raščlamba *Nove opće
filozofije*, Brickman iznosi kako se Petrićeva metafizika svjetlosti osla-
nja i na Platona i na Ibn-Gabriola, dok je njegovo povezivanje nad-
osjetilnog i osjetilnog svijeta hranjeno naukom Plotina, Prokla i Fici-
na. Po svojoj okvirnoj nakani (da spoji kršćanski nauk i neoplatoni-
zam) on je sličan filozofijskim nastojanjima Firentinske Akademije.
Po općim značajkama i njegova je kozmologija u tradiciji onog nauka
koji se sreće u Ibn-Gabriola (*Fons vitae*), te Grosseteste i Ficina. U to
doba, kad u borbi protiv kanonizirane aristotelovske metode, nastaje
prava plethora različitih metoda, Petrić uspijeva stvoriti svoju vlastitu,
u kojoj srž jest neoplatonistička, ali su i mnogi aristotelovski ele-
menti. On je razradio mnoge značajne stavove, kao na primjer o pro-
storu, o matematičkoj odredbi, o pratvarima.

Naglašavajući moduse upravo prirodnih procesa Petrić je — pre-
ma Brickmanu — nedvojbeno preteča novovjeke ili moderne znanosti,
zapravo i Galileja i Newtona. Jer, proglasivši *fluid* temeljnim počel-
lom i poveznicom svih stvari on »napušta kvalitativno razlučeni svijet
aristotelizma i zalazi u svijet ujednačene strukture, koja je podložna
kvantitativnom proučavanju«. Petrić se tako približio Newtonovu kon-
ceptu mase i sile inercije, a i Galilejevim preciznim mjerenjima (u
odnosu na istu strukturu što je podložna kvantitativnoj promjeni). A

po svojoj koncepciji o ulozi prostora, kao ontološke osnove stvári, on je i preteča Kantova nauka o prostoru kao čistoj intuiciji. Njegova epistemologija (osobito stav o ulozi matematike u spoznaji) približava ga Kepleru.

Brickman, inače veoma škrt u komplimentima, nedvojbeno povezuje ovog prvaka hrvatske renesansne filozofije s velikim imenima, i znanstvenim i filozofijskim, ne samo njegova doba nego i novog vijeka. On će, ne bez stanovite ironije reći, kako Petrić bijaše »učen gotovo do intelektualne ekstravagancije«, ali će bez ikakva duhovnog pridržaja izjaviti »kako je on svojem dobu dao jedan od najnezavisnijih i najjobuhvatnijih metafizičkih sustava«, i »da se bijaše izdigao iznad svojeg doba postavivši prvenstvo i nezavisnost prostora, te prvenstvo matematike ispred fizike«. U samome zaključnom poglavlju Brickman završava ovako:

»Mnogo toga u njega jest bizarno, i ono što dobivamo čini se neobičnom hrpom ideja. Posizao je nasumično za najdrevnijim piscima, povezivao je mnoge fantastične zamisli i služio se skolastičkom logikom, ali je isto tako pridonio i kristalizaciji koncepcija i metoda što su se pokazale korisnim u slijedećem stoljeću.«

Sve u svemu, Brickman svojim radom pruža sustavan pregled (1) sadržaja knjige (2) njezina odnošaja prema filozofijskoj baštini (3) prema suvremenom aristotelizmu i platonizmu (4) bitne ideje koje su prethodnice novije znanosti i filozofije znanosti. Stoga (opskrbljen veoma iscrpnom bibliografijom te popisom Petrićevih radova) dotični rad je neophodno i vrijedno pomagalo svakom današnjem istraživaču filozofova života, djela, značaja i značenja.

Tomislav Ladan